

**RÁVVAGAT GIRJJÁLAŠVUOĐA OAHPPO- JA DUTKANBARGGUID
ČÁLLIMII**

Vuokko Hirvonen
Sámi allaskuvla
Gielladieđagoahti

Giddat 2012

SISDOALLU

1 Láidehus	2
2 Oahppo- ja dutkanbargguid čállima muttut	4
2.1 Dutkanfáttá välljen	4
2.2 Dutkančuolmma ásaheapmi ja hábmen	4
2.3 Čállinproseassa	6
3 Girjjálašvuodadutkama etihkka	7
4 Dutkamuša ráhkadus	8
4.1 Nammasiidu dahjege bearbma	8
4.2 Sisdoallosiidu ja -logahallan	9
4.3 Láidehus	9
4.4 Teoriijaoassi	11
4.5 Teorehtalaš vuolggasajis analysii	12
4.6 Čoahkkáigeassu	12
4.7 Gáldologahallan	13
4.7.1 Gáldologahallama ordnen	14
4.7.1.1 Ovdamearkkat deaddiluvvon girjjálašvuoda merkenvugiin	15
4.7.1.3 Interneahhtagálduid merken gáldologahallamii	18
4.8 Mildosat	19
5 Čujuhangeavadat	19
5.1 Ruohto- ja nummirčujuhusaid ovtasspeallu	20
5.1.2 Čujuhanteknihkka	20
5.2 Mo luoikkahuvvo?	23
6 Oahppočájánasa giella ja diedalaš teavstta iešvuodát	25
7 Čállosa olggaldas hápmi ja ráhkadus	27
Gáldut	29

1 Láidehus

Iešgudege fágas leat iežálágan dieđalaš čállaga čállinnjuolggadusat. Girjjálašvuodadiehtagisge dat sáhttet molsašuddat juos veardádallá omd. iešgudege riikkas almmustahtton čállagiid (gč. omd. áigečállagiid). Dieđalaš čállin lea viiddes doaba. Leat iešgudeťlágan vuogit, mo čállit oahppočájánasa, dieđalaš artihkkala, dutkanplána, sáhkavuoru dahje dasto abstrávtta dahje populára essea. Dán čállošis vuodjut dieđalaš oahppočájánasa, erenoamážit masterbarggu čállimii. Buot deháleamos dattetge lea, ahte čállu čuovvu válljejuvvon vuogádaga jeavddalaččat olles barggus.

Rávagirjji vuodđun lean geavahan Ilmari Leppihalme doaimmahan suomagielat rávagihppaga *Ohjeita kirjallisuuden opinnäytetöihin* (2003)¹, mii lea ráhkaduvvon Oulu universitehtas. Eará anolaš gáldun leamašan Merja Kinnusa ja Olli Löytty doaimmahan artihkalčoakkáldat *Tieteellinen kirjoittaminen* (2002) ja Sirkka Hirsijärvi, Pirkko Remes ja Paula Sajavaara girjji *Tutki ja kirjoita* (1998). Lassedieđuid oahppočájánasa čállimii fidne mánggalágan gálduin, ovdamearkan Umberto Eco čállin girjji *Kunsten å skrive en akademisk oppgave, hovedoppgave og masteroppgave* (1977/2002) lea juo klassihkar. Maiddái Kaisa Rautio Helander čállin rávagirjjázis *Čálalaš bargguid hábmen* (1992) leat anolaš dieđut čálalaš bargguid hábmemis ja mu čállin girjjázis *Jurddašeapmi – Giella – Teaksta* (1993), mat guktot leat čállon Sámi allaskuvlla oahpahasaid várás. Buorin ovdamearkan leat maid eará ohppiid čállin girjjálašvuoda masterbarggut ja nákkosgirjjit. Nuba oassi dán čálloša ovdamearkkain leatge čohkkejuvvon sámegielat girjjálašvuoda oahppobargguid. Lean merken vuollečujhusaide ovdamearkkaid gáldodieđuid.

Dieđalaš čállima oahppá dattetge buoremusat čáledettiin ja go logaha iežas teavstta earáide, ovdamearkka dihtii studerenoappáide ja -vieljaide. Aistton Vuolát Káre:

Čállin lea dáidu, man ferte hárhjhallat - leš dal jearaldat man gielas ihkinassii. Viiddes dutkanbarggu čállin lea guhkes ja lossa proseassa. Gierdavašvuolta gártá mánggi geahččalusaid sisa. Čállu gártá vihkkedallat sisdollui, gillii ja formála beliide guoskevaš áššiid ja mii lea čálloša figgamuš dahjege ulbmil, mat leat fáttá dáfus guovddáš áššit, man láhkai fáttá ráddje ja man ortnegis áššiid buktá ovdan. Dasa lassin

¹ Lean ožžon čállis lobi 8.4. 2010, mas hállidan su giitit.

diedalaš čálloš leat dihto formála bealit, degomat čujhusaid ja gálduid merken maid čáli galgá hálldašit.²

Nappo čáli ferte hálldašit diedalaš konvenšuvnnaid, vuoddoáššiid ja maiddái kulturčanastumiid, mo iešguđege dieđasuorggi čállit čället. Go hálldaša daid, de easka dan maŋŋá lea vejolaš gažadit ja hástalit daid iežas čállimis. Buot rávvagiid ii leat oba vejolašge addit, dasgo dutkamii ja čállimii čatnasa maiddái ollu jávohis diehtu, maid oahppá duššefal barggadettiin ja logadettiin.

Go bargagoađát master- dahje doavttirgrádabargguin, de geahččal ordnet iežat studerenbargguid nu, ahte buot dat juogaláhkai ovddidit du váldobarggu. Loga ja dutkka fáddái guoski girjjálašvuoda ja ođđaseamos diedalaš artihkkaliid. Geahččal čállit dain referáhtaid ja čoahkkáigeasuid, maid sáhtát atnit ávkin maŋŋá go huksegoađát iežat oahppočájánasa teorehtalaš oasi. Dákkár doaimmat dolvvodit du konkrehtalaččat diehtaga ja dutkama máilbmái, oahpat dieđasuorggi konvenšuvnnaid ja šattat čeahpes čállin ja lohkin.

² Vuolab-Lohi 2009: 1.

2 Oahppo- ja dutkanbargguid čállima muttut

2.1 Dutkanfáttá välljen

Dutkan gáibida garra barggu álggus gitta lohppii. Danin leage dehálaš, ahte čállis alddis lea nana beroštupmi fáddái: maid ja manne mun háliidan diehtit dán áššis? Dát beroštupmi sáhtta guoskat muhtun dihto čáli dujiide (omd. Kirste Paltto románat), dihto kultuvrralaš ihtagii (omd. juoigan) dahje muhtun girjjálašvuodateorehtalaš gažaldahkii (omd. maŋjekolonialisma). Dán dási čuolmma hábmemat leat menddo viidát loahpalaš dutkanfáddán. Nuba aitosaš dutkanfáttá ferte geahččalit ráddjet ja meroštallat dárkilit.

Ráddjen mearkkaša dan, ahte fáttá galgá ásahit heivvolažžan ja govttolažžan vurdojuvvon bargonoađi hárrái (omd. áigi, resurssat, oahppodássi). Ii leat jierpmálaš välljet masterbarggu fáddán Kirste Paltto olles buvttadusa. Čadahán veara sáhtášii baicce leat ovdamearkan ”Bearašveahkaválddi govven Kirste Paltto noveallačoakkáldagas *Guovtteoaivvat nisu*”. Ráddjemis galgá giddet fuomášumi dasa, leago oppalohkái vejolaš čadahit dutkama välljejuvvon materiála vuodul. Gánniha jearrat: Basttango hálddašit materiála, leago dat menddo viiddis? Leago materiála menddo njárbat ja vástidago dat gažaldagaide maid áiggun dutkamuša áigge jearrat? Veahkkin ráddjemis gánniha atnit bagadalli.

2.2 Dutkančuolmma ásaheapmi ja hábmen

Dutkančuolmma hábmen lea jearaldagaid ásaheapmi dutkanmateriálii. Dutkamuša vuodđogažaldagaid čoavdima sáhtta oanehaččat govvidit njeljiin gažaldagain, mat čuvvot hierárkkalaččat nuppiideaset: 1. Mii lea dutkama fáddá?, 2. Maid diehtit das dál?, 3. Makkár dieđuid das sáhtta fidnet? ja 4. Makkár metodaiguin sáhtta háhkat dieđu maid ohcat? Álggos bohciidit ollu ideat, maid vuodul hápmašuvvá čielga dutkangažaldat, maid das maŋja galgá problematiseret bargadettiin fáttáin. Ovdamearkan dutkanfáddá sáhtášii leat dákkár:

Dutkkan, mo Rauni Magga Lukkari diktačoakkáldagas, *Báze dearvan Biehtár*, sámi identitehta buktojuvvo ovdan ja buvttaduvvo.

Problematiseremiin oaivvilduvvo dat, ahte dutkanbarggus ásahuvvon guovddáš čuolbma nullojuvvo dego láigenođđu. Vai válđočulbmii sáhtá vástidit, de dan berre juohkit oassečuolbman. Oassečuolmmat čielggaduvvojit barggu sierra kapihttaliin ja dien láhkai huksejuvvo dutkamuša guovddáš čielggadan- ja analysaproseassa. Buot daid oassečuolmmaid ii dattetge sáhte ásahit ovddalgihtii, dat baicce riegádit barggu čáledettiin. Dutkančuolmmat lađastit barggu struktuvrra: teoriijaoasis oahpásmuhttit välljejuvvon doabalaš reaiduide, maiguin guorahallat čuolmmaid, ja analysaoassi juohkása kapihtalin daid gažaldagaid vuodul maid galgá čoavdit. Dávjá dutkamuša láidehuskapihttala loahpas čielggaduvvo dutkanbarggu ovdáneapmi oanehaččat, namalassii maid čuovvovaš osiin áigut guorahallat.

Oassečuolmmaid čovdosat syntetiserejuvvojit loahppakapihttalis vástádussan dutkamuša guovddáš gažaldahkii. Girjjálašvuodadiehtaga dutkančuolmmaide lea mihtilmas, ahte dat báhcet manjimus sáni haga, vástádusat báhcet muhtun muddui guorusin ja molssaevttolažžan; dulkonláhkai. Dat leat muhtunlágan sáhkavuorut dieđaservoša oktasašgotti ságastallamis.

Dutkanmateriála mearrida, makkár dutkančuolbma lea jierpmálaš ja nuppe bealis dutkančuolmmat eai badján duššis. Daid välljemii váikkuhit earet eará fáddá ja dutkanobjekta (čuozáhat), muhto maddái dutkanmetodat. Dutkan galggašii leat vuoiggalaš iežas čuozáhahkii nu, ahte ásahuvvon gažaldagat rahpet juoidá mávssolačča dan áddemii. Leage dehálaš, ahte dutkančuolmma hábmedettiin studeanta ráđđádallá iežas bagadalliin.

Dutkančuolmma hápmašuvvama sáhtášii govvidit áddejumi proseassan, mii gulul čiekŋu ja dárkkálmuvvá. Dutkanmateriálan välljejuvvon teavstta lohkan boktá soames gažaldagaid, mat vurjet ja bidjet navdit juoidá. Dán áddejumi vuodul dutki vällje čuolmmaid čoavdimii heivvolažžan jurddašuvvon teorehtalaš ja metodalaš reaiduid ja heivehišgoahdá daid iežas bargui. Go teaksta lohkkajuovvo mángii, de rivttes gažaldagat välljašuvvet, presiserejuvvojit ja dulkon čiekŋu. Dát visot eaktuda njuorasvuoda guldalit dutkanteavstta ja gierdavašvuoda bisánit dan báldii. Teavstta galgá veadjit lohkat ja bláđet mángii.

2.3 Čállinproseassa

Dutkanteaksta šaddá dušše čáledettiin. Buori teavstta vuodđun leat čielga jurdagat. Čállin, nugo hállange, lea jurdagiid ovdanbuktin gielalaš hámis. Juohkehaš mis dárbbáša dáiddu čállit jurdagiiddis čielgasit ja miellagiddevaččat ja berre máhttit addit ovdamearkkaid. Measta buohkaide midjiide lea oahpes ášši, man váttis lea beassat álgui čállimiin, erenoamážit juos lea čállimin áibbas odđa áššis.

Diehtit, ahte buot čállit buoridit čállošiidiset odđasis aht' odđasis ja hárve olmmoš čállá vuosttaš háve gárvves teavstta. Čállin lea bargu maid sáhtta buohtastahttit vaikko duojára bargguin: soagi báhkki ii šatta iešalddis čáppa guksin; duojár ferte vuos álggos gávdnat buori ávdnasa, čuohppat dan muoras, smiehttat dasa heivvolaš málle, gohpat ja liktet, ja veadjá vel hervet guvssi ovdalگو dat lea dievaslaš.

Čállindáidu lea oahppama ja eallima boadus ja nuba čállinbarggu gánniha álggahit nu árrat go vejolaš. Dutkamuša jurdda, idea, lea easka dego láttakeahtes luomi, mii gáibida olu beaivváža ja muđuige heivvolaš dálkkiid; ovdalگو jurdda šaddá teakstan, ferte čállin čadahit mánggalágan bargomuttuid. Dutkamušat čájehit, ahte hárjánan čállitge geavahit čállosa sisdoalu suokkardeapmái ja hámi ohcamii sullii 80 proseantta čállináiggis. Nuba, go čállimii alces geavahuvvo dušše 20 proseantta, heive duodaige dadjat, ahte čállin lea jurddašeapmi.

Čállima gánniha álggahit láidehusa hábmemiin, mii álggos lea oalle oppalaš. Dat guorahallá vuosttažettiin fáttá ráddjema, dutkančuolmma hábmema, govvádusa dutkanmetodas ja heivvolaš teoriijas. Dát álgočála seammás čilge dutnje, manne áiggut dutkat aiddo dán fáttá, manne dat lea mávssolaš ja manne aiddo dán perspektiivva välljen lea dehálaš.

Dutkanteavstta lea buorre álgit disposišuvnna, sisdoallologahallama, čállimiin. Dalle plánejuvvojit váldo- ja vuollekapihttalat, mat fas veahkehit barggu strukturerema ja bissuma oaiveáššiin čáledettiin. Barggadettiin disposišuvdna rievdá, muhto dattetge dat láide du ovddosguvlui ja sáhtát čállit oanehis kommentáraid, referántaid dutkan- ja teoriijagirjjálašvuodas dahje analysaid jurddašuvvon kapihttaliid sisa. Dákkár bargovuohki gohčoduvvo konseapta čállimin, mii mearkkaša láhtengielas hábmema ja čállima.

Konseptamuttus ii dárbbáš giddet vel fuomášumi ovdanbuktimii ja riehtačállimii. Lea dehálaš, ahte čállá jurdagiid báhpárii ja easka maŋŋá sillegohtá daid. Dárbbášuvvojit ollu jurdagat, ovdalge gánniha álgit lohkat kritihkalaččat, sirret ja ođđasis čállit. Go disposišuvnna kapihttalat álget dievvat, de konseapta hápmašuvvagohtá oalle ollislaš kapihtalin ja dalle de lahkonišgoahtit giehtačálloša roavvamuttu. Dasto lea áigi sirdášuvvat dárkilut lohkamii, sirremiidda ja dievasmahttimiidda. Dalle lea gieđaid gaskkas juo giehtačáluš, mii dárbbáša vel loahpalaš dárkkistemiid.

3 Girjjálašvuodadutkama etihkka

Diehtaga etihkain čujuhuvvo earet eará dasa, ahte dieđalaš meannudanvuogit ja bohtosat leat riehta. Girjjálašvuoda dutkan lea eambo áddejeaddji go čilgejeaddji dieđa (vrd. hermeneutihkkii). Dat produsere dulkojumiid, iige vuosttažettiin fáktaáššiid. Dat ii argumentere ovttáčilggolaččat iige čuočcut ovttatláhkai. Oahppočállošiiin barggadettiin galgá smiehttat, mii lea dutki vástu tekstii, maid son dutká? Sáhtágo das buktit ovdan vaikko makkár dulkojumiid?

Girjjálašvuodadiehtagis čuvvojuvvojit oktasaš diehtaga prinsihpat nugo Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara daid čilgejit:

1. Válde vuhtii ahte dárbbášat iežat dieđasuorggi erenoamáš dieđuid, metodalaš vugiid ja dutkanvugiid (tradišuvdna; jurddašan- ja raporterenvuogit).
2. Vikka dasa, ahte välljet fáttá, maid sáhtá dutkamušain čielggadit dahje čoavdit.
3. Leage kritihkalaš: dutki váldá vuhtii oainnuid mat leat su iežas oainnuid vuostá, viggá árvvoštallat iežas barggu buot dan muttuin, lea gearggus rievdadit dutkanvugiid ja jurddabohtosiid juos lea dárbu, ii vikka leat iežas dutkansuorggis áidna autoriteahta, ádde bohtosiiddis álo evttolažžan ja ahte dat sáhttet gomihuvvot.
4. Leage systemáhtalaš ja skihkalaš ja geavat vuoduštusaid: dutki dovda ášši dahje čuołmma duogáža, ovddeš čoavdináigumušaid ja daid bohtosiid, čiekŋuda bures dutkanfáddái ja dutkanmetodologiijai, ráhkada iežas dutkančuołmma vuodul plána mo áigu ovdánit, ákkastallá ja vuoduštallá iežas navdosiid.
5. Doalat áłkkesvuoda iežat mihttomearrin: čilge áššiid čielgasit ja geavat sániid nu, ahte lohkkiiide lea álki áddet daid mearkkašumi: Juohkehaš gii lea ožžon áššái guoski skuvlejumi ádde du, dahká dutkamušas ja bohtosiiddis dovddusin, geavaha doahpágiid, maid goit áššedovdit áddejit ja hábme bohtosiiddis áddehahtti gielain, garvá dárbbášmeahtun ja mohkkás garvvašemiid ja figgá buot áššiin čielggasvuhtii ja ovttageardánvuhtii.

6. Čielggat dutkamuššii guoski etihkalaš gažaldagaid ja váldde daid vuhtii olles dutkamuša áigge.³

Lea buorre maiddáai oahpásmuvvat dutkanetihkalaš njuolggadusaide, mat omd. Norggas, Suomas ja Ruotas leat fámus. Dasa lassin lea dehálaš dovdat eamiálbmotdutkanii guoski njuolggadusaide, maid eamiálbmogat leat ráhkadan. (Gč. lasi Sáme- ja álgoálbmotdutkanii etihkka 2008.) Etihkka lea gilvvohallan ja joatkevaš ságastallan didolašvuoda čuolmmain, maiguin deaivedit dutkkadettiin ja maidda eai gávdno gárvves čovdosat dahje ovttagardán rávvagat.

4 Dutkamuša ráhkadus

4.1 Nammasiidu dahjege bearbma

Nammasiidui bohtet dutkamuša namma, čállin namma, barggu ulbmil, ovdanbuktináigi, instituhtta ja universitehta (gč. dán teavstta ovdasiiddu). Nammasiiddus galgá albmanit dutkanfáddá ja dasa válljejuvvon perspektiiva. Ovdamearkan Mai Britt Utsi čállin váldofágabargu (1998), man namman lea *Sámi muitalanárbevieru ja mo luohhti luovvana muitalusas*. Dutkamuššii bures válljejuvvon namma juo boktá lohkki beroštumi ja láide lohkki čállosa guovddáš sisdoaluide. Čielga ja áiccalmahtti namma ii doala sisttis dušši sániid iige menddo mohkkás ráhkadusaide. Namma galggašii leat informatiiva, dattetge deaivil, ovttačilggolaš ja muitalit mas dutkama sisdoalus lea sáhka. Go namma lea bures hábmejuvvon ja doallá sisttis oahppočájánasa guovddáš tearpmaid, de dat veahkeha dieđu vurkema, ohcama ja áššelogahallama. Oahppočájánasaide namat leat dávjá guovttedásis: *Bággu vuolgit, bággu birget. Sámemánáid ceavzinstrategijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus*⁴.

³ Hirsijärvi – Remes – Sajavaara 1997: 25–26.

⁴ Rasmus 2008.

4.2 Sisdoallosiidu ja -logahallan

Sisdoallogahallama ulbmilin lea čájehit lohkkái barggu sisdoalu, teakstaosiid sturrodagaid ja daid gaskasaš hierarkiija. Sisdoallogahallamii merkejuvvo dušše juohke kapihttala álginsiidu. Sisdoallogahallamis ja seamma láhkai teakstaoasis vuosttas nummárastojuvvon kapihtal lea láidehus ja mañimuš gáldologahallan. Láidehuskapihtal ja gáldologahallan čállojuvvojit sierra iežas siidui dahje siidduide.

Sisdoallosiiddus boahtá ovdan barggu váldosisdoallu bajilčállaggiid hámis sisdoallogahallamin (disposišuvdnan). Sisdoallogahallamis čilgejuvvo barggu ráhkadus kapihttaliid mielde. Sisdoallogahallama bajilčállagat galget vástidit sánis sátnái ieš teavstta bajilčállaggiid. Juogut, main lea dušše okta vuollekapihtal, eai leat jierpmálaččat, ja danne gáibiduvvojit unnimustá guokte vuollekapihttala iige bajilčállaggiid maññái biddjo čuokkis. Bajilčállaggiid dárkilvuoda ja miellagiddevašvuoda nugo guorahallama systemáhtalašvuoda čájeha buoremusat sisdoallogahallan, man grafihkalaš hámis oaidná bajilčállaggiid bálddalašvuoda ja vuollálasvuoda; symmetriija ja hierarkiija. Bajilčállaggiid hierarkiija čájeha, leatgo áššit lađastallon gitta lohppii. Bajilčállaggiid atnin menddo lágvalaga dattetge cuvke teavstta. Viiddes teavsttage berrešii lađastallat nu, ahte golbma bajilčáladási leat doarvái. Bajilčállaggiid hierarkiijadási čájehuvvo dábálaččat desimálajuogu mielde nummiriiguin, omd. 1, 1.1, 1.2. jna. Lea maid dehálaš, ahte bajilčállagat hábmejuvvojit láibeteavstta (váldoteavstta) sisdoallosániin, mat fas veahkehit lohkki gávdnat dieđuid daid vuodul. Bajilčállagat čájehit lohkkái oahppobarggu siskkáldas logihka, nappo dan, ahte buot dehálaš áššit leat váldon vuhtii ja dat leat rivttes ortnegis.

4.3 Láidehus

Láidehusas oahpistuvvo lohkki oppalaččat dutkamuša *fáddái*, *perspektiivii*, *dutkančulbmii*, *teorehtalaš rámmii* ja *metodii*, mii geavahuvvo čuolmma čoavdimii. Dutkanbohtosat eai čilgejuvvo vel láidehusas, muhto easka analysaoasis. Dutkančuolmma galgá ráddjet, jorgalit gielalazžan ja lađastit láidehusas čielgasit.

Dutkamušastan guorahalan sápmelaččaid ásodatvásáhusaid.

Guovddáš gažaldagat leat, makkár báiki ásodat lei mánáide ja mo sámít govvidit ceavzinstrategiijaid ja vugiid Suoma ásodagain 1950–1960-logus. Guorahalan maid dan, makkár árvvuid álbmotskuvla anii árvvus dalle go mu informánttat vázze skuvlla.⁵

Láidehusas nappo vuodustallat välljejuvvon dutkanfáttá ja dan mearkkašahhtivuoda. Čáli berre máhttit vástidit das gažaldagaide: manne lea välljejuvvon aiddo dát duodji dahje duojit, manne dát jearaldagat dahje perspektiiva.

Mánnga otnáš girječáli dujiin njálmmálaš tradišuvdna oidno čielgasit. Okta dain girječáliin lea Nils-Aslak Valkeapää. Dutkkan, makkár oktavuolta lea su *Ruoktu Váimmus* -čoakkáldaga divttain sámi juoigantradišuvdnii.⁶

Láidehus galgá boktit lohkki beroštumi ja addit álgodieđuid guorahallanfáttás. Logadettiin sisdoallogahallama, láidehusa ja čoahkkáigeasu galggašii lohkki fidnet čielga ja oppalaš gova dutkamusa ulbmilin, ovdáneames ja bohtosiin.

Dálááigge lea dábálaš, ahte mánnga dutki suokkardit láidehusas iežaset dutkiposišuvnna. Erenoamážit feministtalaš ja eamiálbmotdutkan leat deattuhan dieđu báikkálašvuoda ja čájehan didolašvuoda iežas dutkanposišuvnna ja -objeavtta gaskkas. Dalle dáid dutkamusaidda vuolggasadjin lea, ahte dutkan lea vuodustis subjektiiivvalaš, muhto doaibmá seammás institutionála hállanvugiid dahjege diskurssaid eavttuiguin. Dutki berre danne guorahallat, reflekteret, rahpasit iežas vuolggasajiid, välljemiid ja ulbmiliid, nappo posišuneret iežas. (Gč. ovdamearkan Hirvonen 1999: 37–40.)

Láidehusas ii dattege leat dárbu bienasta bitnii čielggadit dutkanbarggu dahje dan čáli. Dan sadjái ahte láidehussii dahje dan vuollekapihttalii ráhkaduvvošii sierra juotnareferáhtta, galggašii duoji guovddáš sisdoalu sáhttit čoavdit lunddolaččat gulul dađi mielde go čállá guorahallama. Juos čáli eallin, biografijja, lea dutkama čuolmma olis dehálaš, dan sáhtta

⁵ Rasmus 2008; 10.

⁶ Hirvonen 1991: 1.

čilget sierra kapihttalis. Dutkanobjeavtta lea dattege buorre sajustit, kontekstualiseret, láidehusas oanehaččat girjjálašvuoda tradišuvdnii ja dutkama suorgái.

Lean lohkan dáid girjjiid postkoloniála girjjálašvuoda kritihka vehkiin ja dalle sárgosat, mat govvidit sápmelašvuoda, govvidit maiddá dan koloniála vásáhusa, man sápmelaččat leat vásihan 1700-logu rájes ja man váikkuhusat ain čuhcet olbmuide sihke persovnnalaččat ja servodatlaš dásiin.⁷

Láidehusa gánniha dievasmahttit, basttálmahttit olles čállinproseassa áigge ja loahpas vel buoridit, vai bargu lea doallelaš. Láidehusa váldolinjáiid galgá goit čállit áibba álggus, dasgo dat doaibmá jurddarungun, mii veahkeha lađastit iežas čállima ja eastá čádjideames.

4.4 Teorijaoassi

Teorijaoassi čilge mii lea iežas fáddái guoski dutkamuša dáládilli ja teorehtalaš duogáš, nammalassii maid diehtit dál fáttás. Dás berre atnit ávkin iežas dutkansuorggi guovddáš girjjálašvuoda ja de hábmegoahtit teorehtalaš rámma, man vuodul analyseregoahtá iežas materiála.

Teorehtalaš vuolggasajiid sáhttá čilget sierra vuollelohkun láidehuskapihttalis, iige dain dárbbas hábmet sierra váldokapihttala. Mánngga masterbarggus teorehtalaš rámma bohtana menddo viiddisin, ja dutkamušas šaddá menddo álgodettolaš. Teoriija ja analysa álo eai oba buot osiin deaivvatge dahje analysaoasis geardduhuvvojit juo teorijaoasis čilgejuvvon áššit. Láidehusa ja teorehtalaš rámma hábmen galggašedjege leat doaibmi oktavuodas ieš girjjálašvuodaanalysain. Iige leat dárbu dadjat visot teorijja birra juo láidehusoasis, muhto teorehtalaš reaidduid sáhttá dievasmahttit dutkamušas dađistaga, go dat váldojuvvojit atnui.

Guhkkodatrávan sáhttá atnit, ahte láidehus- ja teorijaoassi govččasii eanemustá 1/5 oasi barggus; ovdamearkan 80-siidosaš masterbarggus sullii 10–15 siiddu.

⁷ Kuokkanen 1997: 9.

4.5 Teorehtalaš vuolggasajis analysii

Analysa mearkkaša girjjálašvuoda oahppobargguin eanaš dan muttu, mas välljejuvvon teoriija heivehuvvo geavatlaččat čáppagirjjálaš duoji analyseremii ja dulkomii (gč. omd. Kuokkanen 1998). Gávdnodjit maiddá oalle teorehtalaš oahppočájáanasat main suokkarduvvo muhtun doabaortnet.

Girjjálašvuodaanalysii gullet njuolgggo sitáhtat čáppagirjjálaš duojis, mii lea dutkanobjeaktan. Dat áiccalmahttet ja ealáskahttet dutkamuša ja buktet fiktiivva dutkanteavstta stiilla lohkkái oidnosii ja vásáhussan. Sitáhtain galgá leat doaibma, nappo dat galget čanastuvvat daidda áššeoktavuodaide, gokko dat guorahallojuvvojit. Sitáhtat eai galgga báhcit okto, sierranassii, daid baicce galgá analyseret dutkanteavsttas. Aiddo dáin oktavuodain albmana, man njuoras dutki lea čáppagirjjálašvuoda iešvuhtii ja mo son bastá lohkat fiktiivva teavsttas áššiid. Čuovvovaš ovdamearkkas čáli lea siteren dutkanteavstta ja maiddá analyseren dan.

Sii eai leat nappo vuordán, ahte Kapos sáhtta mannat bures. Ovdamearkka dihte kapteainna Paulsen jurddaša iežas skihpáris ná:

Dat lea ártegis olmmoš, jurddašii son vuot oktii. Ođđa áigi lea ollu geahpedan suláganiid. Stuorámus imašin Paulsen oinnii ahte Kapo lei bures lihkestuvvan eallimis. Ledjege barggut, visttit, moarsit ja buot earáge orui leamen ortnegis. Ja mun juo ledjen navdán ahte diet almmái, gii ii gal guhkás bánccar. (KR, 136.)

Kapos šaddá nubbi: son lea adnon earáláganin earáid ektui. Nubbivuodas ii leat šat sáhka earáláganvuodas, muhto maiddá hierarkiijas.⁸

4.6 Čoahkkáigeassu

Čoahkkáigeassu lea dutkamuša loahpas ovdal gáldolisttu. Das ii šat buktujuvvo ovdan ođđa diehtu. Dan sadjái das sáhtta čujuhit boahhteáigái: maid dán dutkamuša olggobeallai rádjašuvvi, muhto miellagiddevaš lassegažaldagaid fuobmájin. Maid livččii buorre dutkat boahtevaš dutkamiin? Dutkama čoahkkáigeasus berre albmanit:

⁸ Kuokkanen 1997: 74–74.

- Dutkanfáddá ja válđočuolbma (mii dutkojuvvui ja manne?)
- Adnon metodat (mo?)
- Deháleamos bohtosat (mii lei boadus?)
- Jurddabmii dain čuovvu? Dahkkon dutkamuša árvoštallan (mo lihkostuvven ja man doallelaš lei boadus?).

Buorre čoahkkáigeassu kristallisere dutkamuša deháleamos áššiid. Dát máksá, ahte čoahkkáigeassu galgá dávistit dutkamuša ulbmila, guovddáš sisdoalu ja gávdnosiid. Čáli sáhtá dán kapihttalis suokkardit, maid son lea oahppan ja maid son áiccai barggadettiin. Maidái dahkkon barggu kritihkalaš árvoštallan lea mávssolaš, dasgo čoahkkáigeassu ii galgga báhcit beare dutkama referáhttan. Árvoštallan lea čoahkkáigeassun das makkár áššit bohte oidnosii barggu gárváneami maŋŋá.

4.7 Gáldologahallan⁹

Diedalaš čállimii gullá, ahte geavahuvvon gáldut almmuhuvvojit sihke čujuhusaiguin ieš teavsttas ja bibliográfalaš dieđuiguin gáldologahallamis. Gáldologahallan sisttisdoallá dahkki sohkanama vuodul alfabetiserejuvvon gálduid ja dutkamušas geavahuvvon oanádusaid. Gáldologahallamii merkejuvvo duššefal dat girjjálašvuohta, masa čáli lea čállosisttis čujuhan. Gáldologahallamis leat maŋggalágan doaimmat:

- 1) Buhtes gáldologahallama vuodul sáhtá oaidnit, makkár lea čáli teorehtalaš duogáš, mo čáli dovda dutkanárbevieru ja materiála systemáhtalašvuođa ja áigequovdilvuođa. Dávjá oahppočájánasa dárkkisteaddji, áigečállaga doaimmaheaddji dahje referee-áššedovdi álggahage čállosii vuodjuma gáldologahallamis.
- 2) Gáldologahallama vuodul sáhttit dárkkistit dutkamuša girjjálašvuođačujuhusaid doallelašvuođa ja veardáallat dutki dulkojumiid gálduid čuočuhusaiguin.

⁹ Dán áigge lea maidái vejolaš geavahit elektrovnalaš prográmmaid, maiguin sáhtá organiseret gáldogirjjálašvuođa ja -čujuhusaid (omd. EndNote). Dán systemas leat gárvves merkenvuogit, maid gaskkas čáli vállje iežas dárbbuide heivvolaččamusa.

3) Bures hábmejuvvon gáldolistu addá lohkkái doarvái dieđuid ohcat gálduid, mat leat dutkamušas mielde.

Gáldologahallama váráš dárbbasuvojit dát dieđut:

Dahkki(t), doaimmaheaddji(t)

Vuosttas deddosa almmuhanjahki

Čujuhuvvon deddosa almmuhanjahki

Duoji/čállosa namma

Duoji/čállosa álgoálgosaš namma

Jorgaleaddji

Artihkalčoakkáldaga namma

Artihkalčoakkáldaga doaimmaheaddji(t)

Čálaráiddu namma ja nummir

Beaive- dahje vahkkobládi namma ja beaivemearri

Áigečállaga jahkegearddi nummir

Konfereanssa namma, báiki ja áigi

Almmuhanbáiki (goasttideaddji ruovttubáiki)

Goasttideaddji /almmuheaddji dahje konfereanssa ordnejeaddji

Artihkkala siidonummirat

4.7.1 Gáldologahallama ordnen

Gáldologahallama sáhtta ordnet máŋgga láhkai dutkamuša šlájá vuodul. Oanehis dutkamušaid gáldologahallan veadjá čáhkát ovttá siidui, iige dan oba dárbbášge juohkit sierra joavkkuide. Ávžžuhuvvon geavat mastergráda barggus lea, ahte teavsttat mat leat aitosaš dutkanobjektan dahje primáragáldun, sirrejuvojit teoriija- ja dutkangirjjálašvuodas dahjege sekundáragirjjálašvuodas. Nu maiddá sirrejuvojit iežas joavkun deaddiluvvon ja deaddilkeahces gáldut. Deaddilkeahces gáldun rehkenastojuvvojit ovdamearkka dihtii váldofága-, master- ja lisenšiahtaohppočájánasat, almmutkeahces giehtačállosat, jearahallamat, reivvet, njálmmálaš dieđut ja logaldallamat.

Elektrovnnalaš gálduid čujuheapmái gusket seamma vuodđoprinsihpat go deaddiluvvon gálduidege. Daid ulbmilin lea veahkehit lohkki gávdnat álgoálgosaš gáldu ja addit das

guovddáš dieđuid: dieđu buvttadeaddji, almmustahttima oktavuoda (omd. institušuvnna, searvvi dahje priváhta olbmo, guhte doallá neahttasiiddu), neahttačujuhusa ja áigodaga. Áigodat sáhttá leat materiála almmustahttinbeaivemearri dahje mañimuš geardi, go sisdoallu lea beaiváduvvon. Juos it gávnna dáid dieđuid, de dalle erenoamážit galgá leat gáldokritihkalaš. Gáldologahallamii merkejuvvo maiddá lohkanbeaivi, mii lea seammá go čujuhanbeaivi.

4.7.1.1 Ovdamearkkat deaddiluvvon girjjálašvuoda merkenvugiin

Ovttaskas duodji: dahkki(t), deddosa vuosttas prentenjahki, geavahuvvon deddosa prentenjahki, gáldu olles namma, álgoálgosaš gáldu namma, jorgaleaddji(t), goasttidanbáiki(t), goasttideaddji(t).

Ruong, Israel 1969/1982: *Samerna i historien och nutiden*. 4. deattus. Stockholm: BonnierFakta.

Artihkalčoakkáldagas: nugo ovdalis, muhto vuosttažettiin máinnašuvvo(jit) artihkkala dahkki(t) ja artihkal, dasto čoakkáldaga dievaslaš namma ja doaimmaheaddji(t), lohppii artihkkala siidonummirat.

Hivand, Maarit 2000: “20 jagi leat vássán”: – *Girjin. Näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen. Oaidninvuogit sámi girjjálašvuhtii. Aspekter till samiska litteratur*. Doaimm. Irene Piippola. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 6–11.

Artihkal almmuhanráiddus: nugo ovdalis, muhto máinnašuvvo maiddá almmuhan (publikašuvdna)ráidu, dan nummir, lohppii artihkkala siidonummirat.

Gaski, Harald 2000: The Secretative Text. Yoik Lyrics as Literature and Tradition. – *Sámi Folkloristics*. Doaimm. Juha Pentikäinen – Harald Gaski – Vuokko Hirvonen – Jelena Sergejeva – Krister Stoor. Nordic Network of Folklore. Publications 6. Turku. 191–214.

Henrysson, Sten 1993: Samernas kristnande och undervisning. – *Samer, präster och skolmästare. Ett kulturellt perspektiv på samernas och Övre Norrlands historia*. Doaimm. Sten Henrysson. Rapport nr. 23. Umeå: Umeå universitet, Centrum för arktisk forskning. 1–31.

Čujuhettiin oppalaččat čoakkáldahkii, ii duššefal dan oassái, de álggahuvvo gáldomearkkastat duoji namain.

Joik/Yoik. 1969. Doaimm. Matts Arnberg – Israel Ruong – Håkan Unsgaard. Stockholm: Sveriges Radios förlag.

Čálus áigečállagis: merkejuvvojit maddái áigečállaga jahkegeardi ja nummir, lohppii siidonummirat.

Fredriksen, Lill Tove 2011: Mánáid- ja nuoraidgirjjiid árvoštallan.– *Sámis. Sámi Čálakultuvrralaš áigečála* 10. 20–23.

Čálus beaive- dahje vahkkobládis: galgá namuhit aviissa almmustuvvanbeaivvi. Teakstačujuhusas geavahuvvo duššefal čáli goargu ja artihkkala almmustahttinjahki ja beaivemearri – eai siidonummirat, omd. (Johnskareng 2006.)

Johnskareng, Ámmun 2006: Surgadis fáttát ilbmet iešalddis diktačállis. – *Min Áigi* 15.3.2006.

Seamma čáli publikašuvnnat ordnejuvvojit almmuhanortnegii boarrásepmosis varrasepmosii. Juos leat seamma jagi almmustuvvan, de publikašuvnnat ordnejuvvojit bajilčállagiid mielde alfabehtalaččat ja gáldui merkejuvvo ortnegii čujuheaddji bustávva (Ruong 1989a, Ruong 1989b).

Ruong, Israel 1969a: Att minnas, känna och jojka. – *Joik/Yoik*. Doaimm. Matts Arnberg – Israel Ruong – Håkan Unsgaard. Stockholm: Sveriges Radios förlag. 3–41.

——— 1969b: Karin Stenberg död. – *Samefolket* 4–5. 73–74.

Jos dahkki geavaha pseudonyma dahje dáiddárnama, berrešii dan čoavdit ja dalle dat merkejuvvo suollemasnama maŋŋái roahkkeruođuide (mat leat dákkárat: []).

Mihkkal, Marastat [Holmberg, Veikko] 1991: Siidavuomi golli. Guovdageaidnu: DAT.

Roahkkeruođut geavahuvvojit dalle go diehtu mii muđui lea čielggas, ii gávdno eksplisihtalaččat gáldus. Omd. go siiddus ii leat siidonummir: [161]–171, dahje go almmuhanbáiki ii čuoččo gáldus: [Guovdageaidnu]: Sámi Instituhtta.4.7.1.2 Ovdamearkkat deaddilkeahces girjjálašvuoda merkemis

Deaddilkeahces (almmutkeahces) giehtačállošii merkejuvvo jahki, goas dat leat buvttaduvvon. Juos jahki ii leat dihtosis, merkejuvvo s.a. (sine anno) dahje n.d. (no date).

Ryding, Håkan 1996: *The missionary accounts from the 17th and 18th centuries: source value and interpretation*. Almmutkeahces giehtačálus.

Váldofága- ja lisenšiatuoahppočájánasaid gáldodieđuide lasihuvvo diehtu, man universitehtas dahje instituhtas oahppočájánas lea dahkkon.

Utsi, Mai Britt 1999: *Sámi muitalanárbevierru ja mo luohiti luovvana muitalusas. Sámi girjjálašvuodadiehtaga váldofágadutkkus*. Tromssa universitehta. Humanisttalaš fakultehta. Sámi ossodat.

Jearahallamiin máinnašuvvo jearahallon olmmoš, su árvu dahje ámmát, jearahallanáigi ja - báiki, jearahalli namma, máinnašupmi das, leago jearahallan littererejuvvon, čoakkáldat, gos jearahallanbáddi seailuhuvvo dahje priváhta olmmoš, gean hálddus materiála lea.

Aikio, Inger-Mari 1996: *Ima diktamáilbmi*. Rádiojearahallan 24.9.1996. Doaimmaheaddjin Ritva Torikka. Anár: YLE = Yleisradio, Suoma Sámerádio.

Jernsletten, Nils 1996: Telefonságastallan 7.2.1996. Jearahallin Vuokko Hirvonen.

Juos gáldu lea logaldallan, čoahkkín-, konferánša- dahje seminárasáhka, de dalle almmuhuvvojit čuovvovaš dieđut: ságadoalli namma, jahki, sáhkavuoru namma, dilálašvuoda ordnejeaddji ja báiki, dárkilis áigi.

Magga, Ole Henrik 2009: *Diedalaš bargguid čállin*. – Logaldallan Sámi allaskuvlla masteroahpus Guovdageainnus 9.10.2009.

4.7.1.3 Interneahttagálduid merken gáldologahallamii

Elektrovnnalaš dokumeanttaid čujuheamis leat máŋggalágan rávvagat eaige dat leat albma láhkai vel sajáiduvvan. Leat dattetge sohpon muhtun riikkaidgaskasaš standárddat, ISO 690-2 (*Information and documentation. Bibliographic references. Part 2: Electronic documents or parts thereof*). Interneahtadokumeantta masa čujuhat, gánniha čálihit bábirhápmái dahje vurket alccesis, dasgo dokumeanta sáhtá jávkat interneahsas, itge dasto sáhte dárkkistit dahje duodaštit earáide dan sisdoalu.

Elektrovnnalaš gálduide gusket seamma vuodđoprinsihpat go deaddiluvvon gálduidege. Daid ulbmilin lea veahkehit lohkki gávdat álgoálgosaš gáldu ja addit das guovddáš dieđuid:

Dokumeantta dahkki dahje siiddu buvttadeaddji dahje doalli (omd. institušuvdna, searvi dahje priváhta olmmoš, guhte doallá neahttasiiddu).

Dokumeantta bajilčála.

Čujuhanbeaivemearri (omd. [Čujuhuvvon 5.4.2009].)

Dokumeantta almmustahttinjahki dahje www-siiddu maŋjimus beaivádanáigi.

www-čujuhus (omd. <<http://www.samiskhs.no/>>).

Dokumentii guoskevaš fuomášuhttimat (omd. "Eaktuda geavaheaddjidovddaldaga").

Ovdamearka mas lea oidnosis čálii, vuodđalohku ja gáldu bajilčála:

Lundmark, Lennart 2002: Vetenskap i rasismen tjänst. Så fick skallmätning av samer vetenskaplig legitimitet. [Čujuhuvvon 5.4.2009].

<<http://vr.se/huvudmeny/arkiv/2002/tvarsnittnr22002/vetenskapirasismenstjanst.4.6703f9bd10e07db4ff18000132.html>>.

Juos dokumeantta dahkki ii leat dihtosis, de almmuhuvvo siidduid doalli namma.

SFS - **Sámi** fágagirjjálaš čáliid- ja jorgaleaddjiidsearvi.

<<http://samifaga.org/web/index.php?odas=95&giella1=sam>>.

Dábálaččat interneahttasiidduide eai leat biddjon siidonummirat ja dalle gártá čujuhit olles dokumentii (omd. Lundmark 2002.). Juos interneahhttagáldut leat dutkamuša guovddáš materiálan, de daid gánniha merket sierra joavkun gáldologahallamii.

4.8 Mildosat

Miellddusin biddjo materiála, mii ii dárbbáš leat ášši áddema geažil teavsttas, muhto masa teavsttas čujuhuvvo. Dákkár lea ovdamearkan dutkanmateriála háhkamii guoski materiála nugo diehtoháhkanskovit ja -reivvet.

Juohke miellddusoassi merkejuvvo nummiriin ja bajilčállagiin. Ovdamearkan Miellddus 1, Miellddus 2. Juos miellddus lea mánggasiidosáš, de merkejuvvo joatkkasiiddu olgeš ravdii: joatkašuvvá.

5 Čujuhangeavadat

Teakstačujuhus láide lohkki čállosa loahpa gáldologahallamii (gč. ovdamearka “Gáldut”), mas gávdnojit dárkilut bibliográfalaš dieđut. Teavsttas ferte sáhttit earuhit, mii lea čálli iežas buvttá ja mii fas eará sajiin čohkkejuvvon diehtu. Dán láhkai addojuvvo seammás gudni earáid jurdagiidda ja dutkanbohtosiidda. Maiddái lohkkái galgá láhčit dili, vai sáhttá dárkkistit ahte čálli lea geavahan gálduid riekta. Dasa lassin ahte čujuheapmi guoská dieđalaš konvenšuvnnaide, de bealistis maiddái dahkkivuoigatvuohtalágat eaktudit gálduide čujuheami.

Sámi allaskuvlla girjjálašvuođa oahppočájánasain ávžžuhuvvo geavahit ruođuid teakstačujuhusain (omd. Pollan 1993: 150). Eará geavadat leat nummirčujuhusat, maidda čatnasa oahppočájánasa lohppii dahje juohke siiddu vuolleravdii láhččon čujuhusoassi (gč. ovdamearka s. 9.).

Go čáppagirjjálaš dujiid referere iežas sániiguin, de dalle ii dárbbáš lasihit čujuhusa. Muhto dalle go lea sáhka čáppagirjjálaš duoji njuolggoloanas, de dalle galgá álo leat mielde čujuhus. Maiddái buot siteremiin ja refereremiin, mat gusket teoriija- ja dutkangirjjálašvuhtii, galgá leat mielde teakstačujuhus.

Lea dehálaš oahpahallat systemáhtalaš bargovugiid: Álo go leat čállimin dutkamuša, de čále seammás čujuhusa, go leat siteren dahje refereren gáldoteavstta. Maŋŋá lea váttis ja áddjái

gávdnat gáldoteavstta ja dat sáhtta maiddái vajálduvvat. Go teaksta lea gárvvis, lea dehálaš dárkkistit, ahte teakstačujuhusat leat riehta merkejuvvon ja čujuhit rivttes gáldosiidduide.

5.1 Ruohto- ja nummirčujuhused ovtasspeallu

Ruohto- ja nummirčujuhused sáhtta ja lea maiddái anolaš atnit ovtas. Dat máksá, ahte ieš láibetekstii (váldotekstii) čujuhuvvo ruohtočujuhusaiguin, go fas nummárástton vuolle- dahje loahppačujuhusede, ng. notáhtaaoassái, biddjojuvvojit kommenterejeaddji čujuhusat: suokkardeamit, meroštallamat, jorgalusat, dievasmahttimat jna. Dát kommenterejeaddji čujuhusat addet lassediđuid, čiekŋudahttet dahje maiddái gilvet eahpádusa das, mii lea daddjon. Go láibeteaksta ja notáhtaaoassi doibmet bures, de dalle dat ságastallet gaskaneaset. Vuolle- dahje loahppačujuhusede gánniha čáledettiin sirdit dieđuid, mat botkejit teavstta lohikalaš jođu, muhto mat dattetge orrot leamen dárbbášlaččat. Ja juos maŋŋá fuobmá, ahte notáhtadieđut eai leat dattetge dárbbášlaččat, de daid lea álki sihkastit eret.

5.1.2 Čujuhanteknikka

Ruohtočujuhussii merkejuvvo dahkki goargu dahje juos leat maŋga dahkki, de dahkkiid goarggut, almmustuvvanjahki ja čujuhuvvon teakstasaji siidonummir(at): (Einejord 1975: 21–24). Seamma gáldu sierra siidonummirat sirrejuvvojit rihkuin. Juos čujuhus doallá sisttis maŋga gáldu, de dat sirrejuvvojit beallečuoggáin: (Einejord 1975: 21, 24; Ruong 1969b: 3).

Aitosaš čáppagirjjálašvuhtii mii lea dutkančuozáhahkan, čujuhuvvo bustávvaonádusain. Kirste Paltto románii *Guhtoset dearvan min bohccot* čujuhuvvo ovdamearkan oanádusain (GDMB 9), dasgo lea álkit geavahit dan go guhkit čujuhusa (Paltto 1987: 9). Duodječujuhusa geavahettiin sáhtta maiddá guođdit eret almmustuvvanjagi ja duppalčuoggá. Oanádusat čilgejuvvojit gáldologahallamis, go čilgejuvvojit duoji dieđut, ovdamearkan: Valkeapää, Nils-Aslak 1985: *Ruoktu váimmus* = RV. Guovdageaidnu: DAT. Juos oahppočájánasas bohtet ovdan maŋŋga duoji oanádusat, de lea buorre čohkket oanádusaid sierra logahallamin ovdal gálduid (gč. ovdamearkka gálduin).

Sáhtta maiddá geavahit dutkanduojs oaiduvvon, álkiduvvon hámi. Dás ferte máinnašit juo teavsttas ruođuid siste dahje vuolle- dahje loahppačujuhusas, go duoji namma bohtá ovdan vuosttas háve dutkanteavsttas.

Kirste Paltto *Guhtoset dearvan min bohccot* (1987, maŋnelabbos *Guhtoset*) lea románatrilogiija vuosttas oassi.

Juos čujuhus guoská dušše ovtta cealkagii, de čujuhus merkejuvvo seamma cealkaga sisa ovdal loahppačuoggá iige ruođuid sisa boađe čuokkis. Juos čáli lea namuhuvvon teavsttas, de dalle sáhtta guođdit čáli nama eret čujuhusas, nugo čuovvovaš ovdamearkkain:

Rosi Braidotti mielde identitehta lea vuosttažettiin čatnagasas mielavuloži, go fas politihkalaš subjeaktavuolta lea didolaš ja dáhtuvuollasaš dilli (1994: 167).

Dán njuolggadusas leat dattetge čuovvovaš spiehkastat: go ovdal ruohtočujuhusa lea duppálčuoggáin sirrejuvvon njuolggos sitáhtta, de ruohtočujuhus merkejuvvo easka siterejuvvon cealkaga loahpaheaddji čuoggá maŋná ja čujuhusa ruođuid sisa bohtá čuokkis.

Rauni Magga Lukkari čálii juoigama birra: ”Sii juige, sii geat máhtte.” (1967: 99. Čáli heivehan dálá čállinvuohká.)

Juos čujuhus guoská eanet cealkagiidda dan ovddabealde, de dat merkejuvvo maŋimužžan čujuhuvvon cealkaga loahppačuoggá maŋná, ja ruođuid sisa bohtá čuokkis.

Muhtun seamma jahkečuoddi romatihkkarat beanta vuosttaldedje álbmoga čuvgea, dasgo sin mielas coages čuvgehus bilidivččii dábálaš álbmoga lunddolaš buorrevuoda. Dan dihtii álbmot ii dárbbasan oahpahusa, ja dan galggai diktit eallit iežas diliin lihkolažžan ja duđavažžan. (Kaivola 1988: 27.)

Go čujuhuvvo dušše ovtta cealkagii dahje ovdanbuktimii, de čujuhus merkejuvvo dađistaga sáni maŋŋái.

Ođđa šaldi huksen einnosta Máreha boahhteáiggi: dat govvida su ođđalágan dili ja dan, ahte su áidna buorre vejolašvuohta lea leat gierdevaš ja huksegoahtit šaldi alccesis – nana šaldi, man “julggiid leat leiken betonggas” (ČČ 22) ja man mielde son beassá joatkit iežas eallima, soardimis ja vealaheames fuolakeahttá.¹⁰

Vuosttažettiin galggašii čjuhit álo álgoálgosaš tekstii. Juos dattetge čjuha nuppi gáldu bokte, de dat galgá boahit oidnosii teavsttas.

Duojistis *Boaris dego eana* (2009) Rauna Kuokkanen čjuha tlingit vuorrasa Austin Hammonda sániide Dauenhauer ja Dauenhauer mielde (1994): ”Daidda geat bohtet jearrat 'gos lea din historjá?' mun láven vástidit: 'Mii gárvodit iežamet historjá'”. (Kuokkanen 2009: 63.)

Go seamma oahppočájánasas čujuhuvvo almmustahttimiidda, geaid čállin lea seamma goargu, de dalle lea buorre merket čujuhusaide maidđái ovdanama amas sehkket čállid: (Aikio, Marjut 1987: 17; Aikio, Samuli 1992: 123–127).

Juos čujuhuvvo ovtta čáli seamma jagi almmustuvvan teavsttaide, dat earuhuvvojit nuppiineaset unna bustávaiguin bajilčállagiid alfabehtalaš ortnegis ja dalle dat ordnejuvvojit seamma prinsihpa mielde maidđái gáldologahallamis (Ruong 1969a) ja (Ruong 1969b). Juos čáli dahje diehtogáldu namma máinnašuvvo teavsttas, dalle sáhtta čujuhusa merket dalánaga nama maŋŋái iige čáli namma šat geardduhuvvo časkkástaga siste. Dákkár čjuhanvugiin háliidat erenoamážit deattuhit čáli jurdagiid:

Rosi Braidotti (1994: 167) mielas identitehta lea

¹⁰ Kuokkanen 1997: 53.

vuosttažettiin čatnagasas mielavuložii, go fas politihkalaš subjeaktavuohta lea diđolaš ja dáhtuvuollásaš dilli.

Juos duojis leat eambo go guokte dahkki, sin buohkaid namat merkejuvvojit čujuhussii beare vuosttas geardde máinnašettiin. Maŋŋá čállo beare vuosttas čálli ja oanádus je. ovdamearkan: Vuosttas háve: (Hirsijärvi–Remes–Sajavaara 1997: 24–26.) ja nuppádassii: (Hirsijärvi je. 1997: 24–26.)

Čujuhettiin oppalaččat almmá siidonummiriid haga olles doaimmahuvvon duodjái almmuhuvvo dan namma kursiivan ja dasa lassin almmustuvvanjahki: (*Girjin. Oaidninvuogit sámi girjjálašvuhtii 2000*). Dat mearkkaša, ahte dalle ii čujuhuvvo duoji ovttaskas artihkkaliidda, muhto baicce ságastallamiidda dan fáttá birra, maid perspektiivvaid iešgudege čálli artihkkalat dávistit.

Internehtas váldon dieđuin čujuhuvvo álo vuosttažettiin dahkkái dahje teavstta nammii. Easka dalle juos eai gávdno eará dieđut, čujuhuvvo dárkilis čujuhussii.

Sátnegirjjiide čujuheapmi ii leat dábálaš, muhto muhtumin náge sáhhtá dahkat, juos lea ovdamearkka dihte guorahallamin kritihkalaččat muhtun tearpma meroštallama. Dalle vuolggasadjin sáhhtá leat dábálaš sátnegirjemeroštallan, maid de dievasmahtá. Juos guorahallat ovdamearkan sátnegirječujuhusa, de dat sáhštáii leat hámis (*Girjjálašvuoda tearpmat*, s.v. romána). Ovdamearkka bustávvaonádus "s.v." (láhteng. *sub voice*) mearkkaša 'vuolde ohcansáni'.

5.2 Mo luoikkahuvvo?

Oahppočájánasa dárkkisteaddjit ja eará lohkkat galget bastit earuhit, mii teavsttas lea čálli iežas oassi ja maid son lea ožžon earáin. Ovddit dutkandieđu ja eará girjjálašvuoda sáhhtá buktit tekstii juogo eahpenjulges dahje njulges luoikkahemiiguin. Dábálemos luoikkahanvuohki lea teavstta refereren: čálli deahtista gáldu váimmusoasi iežas sániiguin.

Njuolggositáhtaid galgá geavahit seastevaččat ja dat galget leat nu oanehaččat go vejolaš. Juos lea olu siteren, de šaddá dovdu, ahte čállit lea beare čuohppan ja liibmen, iige buvttet ovdan iežas fuomášumiid.

Njuolggoloatna lea dohkálaš dalle, juos

- 1) álgoálgosaš teavsttas ášši lea čilgejuvvon nu bures, ahte nuppe láhkai muihtettiin massá dárkilvuoda dahje šattašii boastut
- 2) čállit háliida kommenteret, gažadit dahje buktit ovdan nuppi jurdagiid.

Sámegillii čáledettiin sitáhtat leat problemáhtalaččat erenoamážit dalle, go gártá siteret eará gielaide čállon teavsttaid. Dalle ferte smiehttat, jorgalago sitáhta. Juos jorgala, de dan sáhtta bidjat dalánaga álgoálgosaš teavstta maŋŋái roahkkeruoduide ja lohppii boahdá vel lasáhussan omd. Jorgalus čállit. Girjjálašvuoda oahppočájánasain buorrin rávan lea geavahit čáppagirjjálaš njuolggoloanaid ja dutkangirjjálašvuodas eahpenjuolggoloanaid.

Oanehis njuolggoloatna, eanemustá golbma linnjá guhku, merkejuvvo álo aisttonmearkkaiguin. Juos aisttonmearkkaid siste dárbbášuvvojit lasseaisttonmearkkat, de dalle geavahuvvojit bealleaisttonmearkkat. Go leat siteremin divtta teavstta siste, de muitte merket garggaid rájá. ”ale hála ráhkesvuodas/ ovttá ija maŋŋá./ munge orun jaska./ hálán easkka go leat mannan.” (GAD 14.)

Guhkes njuolggoloatna (maiddái divttat), badjel njeallje gurgadasa, **siskkiduvvo gurot ravddas** (omd. 5 časkkástaga) ja das sáhtta maddái atnit sajiseastinsivaid dihte dávgasut gurgadasgaskka. Siskkiduvvon loatna ii merkejuvvo aisttonmearkkaiguin, dasgo siskkideapmi juo čájeha dan, nugo čuovvovaš ovdamearkkas:

Muhtun dutkansurggiide leat juo oalleláhkai stáđásmuvvan odđa tearpmat, dego omd. giela ja girjjálašvuoda dutkamii, muhto ain leat eatnat dutkansuorggit ja -fáttát, madda čállit gártet ieža oheat, geahččaladdat ja ráhkadaddat vuogas ja deaivilis tearpmaid. Dát mearkkaša, ahte dutki guhte čállit sámegillii, gártá rahčat dábálaččat stuorát čuoлмаiguin go váldogillii čállit - dasa lassin, ahte juohke dutki gártá heaibut maid dutkanproblematihkain ja čállinprosessii gullelaš čuoлмаiguin. Sámegillii čállis gáibiduvvo erenoamáš buorre gielladáidu, sámegiela giellaoahpa ja sátneráhkadanvugiid dovdamuš. (Vuolab-Lohi 2009.)

Juos fas siskkiduvvon loana siste lea loatna, dat merkejuvvo dábálaš aisttonmearkkaiguin. Juos guođđá juoidá eret sitáhtas, dat merkejuvvo guvttiin boatkasázuin.

Mai Britt Utsi (1999: 2) oaivvilda, "- - muitalusat eai šat mitaluvvo njuolga seamma olu go ovdal muhto ihtet eará gaskaomiin nugo girjjálašvuodas, filmmain, dihtorvuorkkáin, teáhteris ja medias".

Čállu iežas kommenttat siterejuvvon tekstii, ovdamearkka dihte áddema veahkkin lasihuvvon pronomeniid čujuhangaskavuodaid lasáhusat, sirrejuvvojit roahkkeruoduiguin.

6 Oahppočájánasa giella ja dieđalaš teavstta iešvuodát

Bures čállon teavstta lea álki ja geahpas lohkat, dasgo dat lea čielggas, systemáhtalaš ja ordnejuvvon ollisvuohta almmá giellameattáhusaid haga. Dieđalaš teavsttas galgá bissut áššis ja dieđalaš dárkilvuodas, ng. konvenšuvnnain, iige teavstta stiila galgga láidet eret ieš áššis. Dasa lassin dieđalaš teavstta mihtilmasvuohtan lea, ahte čállu vuođuštallá navdosiid, čujuha gálduide ja váldá vuhtii jurddašuvvon lohkkiid. Dieđalaš teavsttas leat dasto intertekstuála sárgosat mii máksá dan, ahte teavsttat ságastallet gaskaneaset. Dat dialoga sáhtá albmanit ovdamearkka dihte čilgemiiguin, ádestallamiiguin, vuostálastimiiguin, luoikkahemiiguin dahje parodiseremiiguin.

Oahppočájánasa luohtehahttivuohta ii huksejuvvo duogáža refereremiin, muhto baicce áššedovdi ja rehálaš analysain, bohtosiid dulkomiiguin ja argumenteremiiguin.

Oahppočájánasain gánniha bissut normatiivvalaš giellageavaheamis, figgat objektiiivvalašvuhtii. Dalle jurddašuvvo, ahte dutkangillii sáhttit ásahit norpmaid ja dan vuodul sáhttit dadjat juoidá ihtagis maid dutkat. Leage dehálaš, ahte oahppočájánasa čállu oahpásmuvvá iežas dieđasuorggi gillii ja hállanvugiide. Dát ollašuvvá buoremusat, go searvá dieđalaš oktasašgotti doaibmamii nu ahte lohká, čállá ja ságastallá.

Normatiiva ja objektiivva dutkangiela ideála eaktuda earet eará:

Objektii heivvolašvuoda, ja dalle navdojuvvo ahte dutkanihtaga sáhtta govvidit doarvái dárkilit. Dasa dárbbášuvvojit teoriijas váldojuvvon doahpagat, maid mearkkašupmi lea meroštallon áddehahtti láhkai.

Systemáhtalašvuoda dahjege tearpmaid jeavddalaš geavaheami miehtá barggu ja ahte čuoččuhusat eai riidal gaskaneaset.

Ovttačilggolašvuoda ulbmilin lea garvit ovdanbuktimiid maid sáhtta áddet mángga láhkai.

Objektiiivalašvuoda nu, ahte ii mitaluvvo čáli iežas dovdamušaid birra, muhto baicce makkárat ihtagat orrot leamen, go daid guorahallá diehtoháhkkanvugiiguin, namalassii dulkonteoriijaiguin, dutkanmetodaiguin ja doahpagaiguin.

Diehtaga giella ii govve áššiid dušše objektiivvalaččat, muhto dat seammás hukse min ádejumi diehtagis, duohtavuodas ja diehtaga dahkkiin. Deháleamos diehtaga giella iešvuodain lea, ahte dat raportere dieđalaš metoda vuodul háhkkojuvvon dieđu; čilge áššiid doahpagaiguin ja abstrahere.

Dieđalaš tekstii lea mihtilmas buorre argumeantašuvdna, ákkastallan, dasgo teavsttas ovdanbukton čuoččuhusaid galgá čilget čielgasit, muhto seammás vuodustallat ja dainna lágiin oažžut lohkki jáhkkit dieđuide. Ákkastallama vuodđun leat nappo relevánsa ja doallelašvuhta. Argumenteremii guoská kritihkalašvuhta ja maddái čuoččuhusaid jáhkehahtti duodašteapmi ovdamearkka dihtii nu, ahte geavaha eará gálduid ja dutkanbohtosiid. Kritihkka galgá vuosttažettiin čuoheci áššiide, metodaide ja teoriijaide, ii olbmuide. Čáli ferte čájehit lohkkái, ahte son dovdá áššis ja su sátnái sáhtta luohttit. Son galgá čájehit, ahte čállinbarggu vuodđun leat dutkamuš. Dainna lágiin čáli galgá fidnet lohkki jáhkkit, ahte dát dutkan lea duođaid dahkkon ja dutkanbohtosat leat gávnnavuvvon dieđalaččat dohkkehuvvon metodaide vuodul. Luohtehahttivuhtii guoská maddái dat, ahte čáli jáhkka iežas dutkamii, ii čieget, bonja iige doalvvo endorii lohkki, go čállá ja raportere dutkanbohtosiid birra.

Čáli sáhtta gielalaš válljemiiguin, ovdamearkan geavahettiin sierralágan refererenvearbaid, mitalit iežas doaladumiin, mat gusket luoikkahuvvon dahje refererejuvvon tekstii. Viehka neutrála doaladumi dihtui čájeha ovdamearkan hápmi: "X fuomášuhtta" dahje "X:a mielas". Gáldui váldojuvvo gaska juo láidehuscealkagiin "X čuoččuha", "X oaivvilda" dahje "X

navdá". Čielga čanastumi gáldotekstii čájeha juo dadjan "X lea čájehan ". Čuovvovaš ovdamearkkas gáldoteavsttas ovdanbuktojuvvon čuoččuhusa vuostá muitala čáli čavga kritihkka: "Hetta dulko endorii go dulko, ahte X lea Y." Čáli ferte ákkastallat, manne sus leat spiehkasteaddji oainnut dán čuoččuhusa hárrái. Dábálaččat kritihkka dattetge čiegaduvvo láivuduvvon hápmái. Ovdamearkan: "Z čuoččuha, ahte X lea Y, muhto nuppe dáfus sáhttit maiddá jurddašit, ahte X lea Z." Velge čábbáset livččii čuoččuhus, man čuovvu beare čujuhus vuostálas oidnui "X lea Z (gč. dattetge Hetta 1955: 15)". Go referere earáid čállin teavsttaid, de ferte maiddá dárkilit smiehttat, makkár sátneválljemiiguin muitala teavstta birra. Lea čielga erohus, juos čállá omd. "X dadjá", "X árvala", "X eahpida" dahje "X biehtala".

7 Čállosa olgguldas hápmi ja ráhkadus

Bábirsturrodat lea A4. Teaksta čállo beare báhpára nuppe beallai. Oahppočájánasa foantasturrodat ja -tiipa galgá leat álkit lohkamis (12 čuoggá; čálatiippa omd. *Times New Roman*).

Deattuheapmái, juos dasa lea oba dárbuge, lea dábálaččat doarvái geavahit kursiiivva. Juos čáli háliida deattuhit muhtun cealkaga oasi njuolggoloanas, de das galgá sierra namuhit ruohtočujuhusas: (Gaski 1987, kursiiiva lea dahkki). Dujiid namat čállojuvvojit kursiiivan sihke teavsttas ja gáldologahallamis. Nuppe dáfus artihkkaliid, noveallaid ja divttaid namat čállojuvvojit oahppočájánasa teavsttas aisttonmearkkaiguin ("Sámi soga lávlla"), muhto gáldologahallamis ii leat dárbu geavahit aisttonmearkkaid.

Linnjágaska lea 1,5. Siskkiduvvon sitáhtain, vuollečujuhusoasis ja gáldologahallamis sáhtta geavahit maiddá linnjágaskan 1. Linnjá guhkkodahkan lea eanemustá 16,5 cm, ovttá siiddus leat sullii 30 linnjá.

Kapihtaljuohku čájehuvvo juogonu ahte siskkida kapihttaliid álgu dahje earuha kapihttaliid guoros garggain. Juos geavahuvvo siskkideapmi, de dalle ii dattetge siskkiduvvo kapihtal mii čuovvu bajilčállaga iige kapihtal mii čuovvu siskkiduvvon njuolggoloana, juos čáli kommentere das ovddabeale sitáhta.

Marginálat guđđojuvvojit siiddu badje- ja vuolleravdii sullii 2,5–3 cm, gurot ravdii 3–4,5 cm ja olgeš ravdii sullii 2 cm.

Siidduid nummárástin: siidduid nummárástovvojit arábalaš nummiriiguin nammasiiddu rájes (siidu 1). Vuosttas siidonummir oidno easka nuppi rivttes teakstasiiddus ja dat čállojuvvo

juogo guovdu badje- dahje vuolleravdii. Sisdoallosiidu ja láidehusa vuosttas siidu báhcet ná almmá nummirmearkkastaga haga, muhto leat dattetge mielde nummárastimis.

Siidonummárastin joatkašuvvá miehtá barggu, ja gáldut ja mildosat gullet seamma nummárastimii.

Barggu namma čállo stuorrabustávaiguin, foantasturrodahkan 12 dahje 14, sullii 10 cm báhpára badjeravddas ja dalle gurot marginála lea 3–4,5 cm nugo eará sajiinge teavsttas. Gurot vuolleravdii merkejuvvo čáli olles namma (ovdanamma ja goargu). Juos čállit leat eambbosat, namat ásahuvvojit vuollálagaid alfabehtalaš ortnegii. Seamma dássái namain čállojuvvo maid makkár barggus lea sáhka sihke goas ja gos bargu lea ovdanbuktojuvvon. Juohke ášši bohtá sierra gurgadassii.

Váldobajilčállagat čállojuvvojit stuorra bustávaiguin dahje stuorát foanttain (omd. 14) , vuollebajilčállagat unnabustávaiguin. Bajilčállagiin geavahuvvojit dávjá buoiddes bustávat ja bajilčállaga ovddabealde hierárkkalaš nummárastin. Dálá standárdda mielde čuokkis ii merkejuvvo áidna iige maŋimuš nummira maŋŋái. Bajilčállagat álggahuvvojit gurot marginála ravddas, teavsttas seamma sajis. Ovdal váldobajilčállaga, teavstta maŋŋá, guđđojuvvojit guokte guoros linnjá; seamma guoská vuollebajilčállagii. Váldobajilčállaga maŋŋá teaksta dahje vuollebajilčála sirrejuvvojit ovttain guoros gurgadasain dahjege linnjain. Sisdoallogahallama bajilčállagat álggahuvvojit gurot marginálas, vuolitdási bajilčállagat ovddit bajilčállaga álgobustáva dásis.

Gáldut

Oanádusat

ČČ= Čeppari čáráhus.

GAD = *Gollebiekkat almmi dievva*.

GDMB=*Guhtoset dearvan min bohccot*.

KR = *Kapteainna ruvsu*.

RV = *Ruoktu Váimmus*.

Dutkanmateriála

Aikio, Inger-Mari 1991: *Gollebiekkat almmi dievva* = GAD. Guovdageaidnu: DAT.

Mihkkal, Marastat [Holmberg, Veikko] 1991: *Siidavuomi golli*. Guovdageaidnu: DAT.Paltto,

Kirsti 1987: *Guhtoset dearvan min bohccot* = GDMB. Guovdageaidnu: DAT.

———1989: *Guovtteoaivvat nisu* = GN. Ohcejohka: Gielas.

Vest, Jovnna-Ánde: *Kapteainna ruvsu* = KR. Kárášjohka: Davvi Girji.

Valkeapää, Nils-Aslak 1986: *Ruoktu Váimmus* = RV. Guovdageaidnu: DAT.

Vuolab, Kerttu 1994: *Čeppari čáráhus* = ČČ. Kárášjohka: Davvi Girji.

Deaddiluvvon girjjálašvuohta

Aikio, Marjut 1989: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimusviiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. SKST 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aikio, Samuli 1992: *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái*. Ohcejohka: Girjegiisá OY.

Braidotti, Rosi 1994: *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

Dauenhauer, Richard – Dauenhauer, Nora Marks 1994: *Haa Kusteeyi/Our Culture: Tlingit Life Stories*. Seattle&Juneau: University of Washington Press & Sealaska Heritage Foundation.

Eco, Umberto 1977 (2002): *Kunsten å skrive en akademisk oppgave, Hovedoppgave og masteroppgave*. (Come si fa una tesi di laurea). 2. deattus. Jorg. Kjartan Husbyn Aarsand. Oslo: Idem.

- Fredriksen, Lill Tove 2011: Mánáid- ja nuoraidgirjiid árvvoštallan. – *Sámis. Sámi Čálakultuvrralaš áigečála* 10. 20–23.
- Gaski, Harald 2000: The Secretative Text. Yoik Lyrics as Literature and Tradition. – *Sámi Folkloristics*. Doaimm. Juha Pentikäinen – Harald Gaski – Vuokko Hirvonen – Jelena Sergejeva – Krister Stoor. Nordic Network of Folklore. Publications 6. Turku. 191–214.
- Hirsijärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 1997: *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kirjayhtymä. 1.–2. deattus.
- Hivand, Maarit 2000: “20 jagi leat vássán”: – *Girjin. Näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen. Oaidninvuogit sámi girjjálašvuhtii. Aspekter till samiska litteratur*. Doaimm. Irene Piippola. [Rovaniemi]: Lapin maakuntakirjasto, [Inari]: Kustannus-Puntsi. 6–11.
- Hirvonen, Vuokko 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- Johnskareng, Ámmun 2006: Surgadis fáttát ilbmet iešalddis diktačállis. – *Min Áigi*. 15.3.2006.
- Kaivola, Terttu 1988: *Messukirjasta meteli. Suomalaisen kirjan viisi vuosisataa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijjat ja dutkan*. Sámi academica 1/2009. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Lukkari, Rauni Magga 1967: Gå rákkisvuodas juoigasta. – *Samefolket* 5. 99–100.
- Pollan, Brita 1993: *Samiske sjamaner. Religion og helbredelse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Rasmus, Minna 2008: *Bággu vuolgit, bággu birget. Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus*. Publications of the Giellagas Institute 10. [Oulu].
- Ruong, Israel 1969 (1982): *Samerna i historien och nutiden*. 4. deattus. Stockholm: BonnierFakta.
- 1969a: Att minnas, känna och jojka. – *Joik/Yoik..* Matts Arnberg – Israel Ruong – Håkan Unsgaard. Stockholm: Sveriges Radios förlag. 3–41.
- 1969b: Karin Stenberg död. – *Samefolket* 4–5. 73–74.
- Sáme- ja álgoálbmotdutkan etihkka. 2008: *Sáme- ja álgoálbmotdutkan etihkka. Seminára raporta, Kárášjohka 23.–24.10.2006*. Ethics in Sámi and Indigenous Research. Report from a seminar in Karasjohka, Norway. November 23–24, 2006. Raporta/Report 1/2008. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Deaddilkeahkes girjjálašvuohta

Einejord, Jon Eldar 1975: *Luotti – juoigos – dajahus. Innhald i joiken*. Hovudoppgave. Universitetet i Oslo.

Helander, Kaisa Rautio 1992: *Čálalaš bargguid hábmen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Hirvonen, Vuokko 1991: *Gumppe luodis Áillohazži. Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvnna joatkin*. Pro gradu -bargu. Oulu universitehtta. Suoma- ja sámegeiela instituhtta.

Hirvonen, Vuokko 1993: *Jurddašeapmi – Giella – Teaksta*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Kuokkanen, Rauna 1997: *Etnostreassas sápmelašvuođa odđasis huksemii. Sápmelašvuođa govven dála sápmelaš girjjálašvuođas*. Sámi girjjálašvuođa pro gradu -dutkan. Oulu universitehtta. Suoma- ja sámegeiela instituhtta.

Lundmark, Lennart 2002: *Vetenskap i rasismen tjänst. Så fick skallmätning av samer vetenskaplig legitimitet*. [Čujuhuvvon 5.4.2009].

<<http://vr.se/huvudmeny/arkiv/2002/tvarsnittnr22002/vetenskapirasismenstjanst.4.6703f9bd10e07db4ff18000132.html>>.

Leppihalme, Ilmari 2003: *Ohjeita kirjallisuuden opinnäytetöihin*. Oulun yliopisto.

Taideaineiden ja antropologian laitos. [Čujuhuvvon 5.4.2010].

<<http://www.oulu.fi/hutk/kirjallisuus/opinnot/ohjeita/index.htm>>.

Magga, Ole Henrik 2009: *Dieđalaš bargguid čállin*. – Logaldallan Sámi allaskuvlla masteroahpus Guovdageainnus 9.10.2009.

Utsi, Mai Britt 1999: *Sámi muitalanárbevierru ja mo luohi luovvana muitalusas*. Sámi girjjálašvuođadiehtaga váldofágaduttkus. Tromssa universitehta. Humanisttalaš fakultehta. Sámi ossodat.

Vuolab-Lohi, Kaarina 2009: *Sámegeiella dieđalaš giellan ja čállima hástalusat*. Logaldallan Sámi allaskuvlla Čálagieđat-semináras 27.1.2009 Jergulis. Almmutkeahkes giehtačálus.

Eárá gáldut

Aikio, Inger-Mari: *Ima diktamáilbmi*. Rádioprográmma 24.9.1996. Doaimmaheaddjin Ritva Torikka. Anár: YLE, Suoma Sámeradio.

Jernsletten, Nils 1996: Telefonságastallan 7.2.1996. Jearahallin Vuokko Hirvonen.